

МӘШҮР ЖУСІП ЖАЗБАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ СӨЗ ҒИБРАТЫ

Тіл байлығы – өрбір елдің үлттых мақтанышы. Тіл адамзат болмысының қайнары, үлттықтарих пен әдебиетіміздің шамшырағы. Қазақ тілінің байлығы, көркемдігі ауыз әдебиетімізден, XV-XVIII ғасырлардағы жыраулар позиясынан, би-шешендердің сездерінен бастау алары хақ. Тіліміздің жаңа көркемдік деңгейге жетуіне Абай Құнанбайұлы мен Мәшһүр Жусіп елеулі үлес қосты. Мәшһүр Жусіп сөз өнерінің құдіретін терен бойлап, нақышын келтіріп, сөз әлеміне еркін самай білген дана тұлға. Қазақта «Жақсы сөз – жарым ырыс» деген аталы сөз бар. Ұлы сезге бас иген қазақ халқы сез шеберлерін үлгі тұтқан. Халқымыздың сарқылмас қазынасы – ауыз әдебиеті мұралары мен ел арасындағы қолжазбалар қоры болмақ. Осы екі арнаның басын қосып, жазба әдебиетінің негізін қалаған Мәшһүр Жусіптің бай мұрасы, артында қалған саналы үрпақтың зерделеп окуына, зерттеуіне, мақтан тутуына әбден лайық. Мәшһүр Жусіп халықтың сана-сезімі мен үлтжандылықты ояту үшін алдымен үлттың тілі мен тарихын, әдебиеті мен болмысын өрістету керек екенін сезініп, ұлт мұрасын үағыздады мақсат тұтты. Мәшһүр Жусіптің жинақтаған мұралары мен өмірбаяндық өлеңдері, өзі өмір сүрген дәүірдің бет пердеңін аша түсері анық. Ол тарихты жазуда жер тарихын, ел тарихын, жеке адам тарихын біртұтас сипатта қарастырып, өзара тығыз қарым-қатынастар жүйесінде баяндайды. Мәшһүр Жусіп: «Алла тағала адамға ғақыл сықылды нұр берді, көніл сықылды гүл берді, ой сықылды жазушы берді, тілді көнілге переводчик қылды. Кез сықылды шамшырақ берді, мұрын сықылды екі демалысқа жол берді. Құлак сықылды

соңғы тілде қазақ тілінен асыл, қазақ тілінен бай тіл жоқ. Сол ата бабасының тілі болған қазақ тілін осы күнгі жүрген қазақтың жалғызы білмейді. Егер қазақ тілін білсе еді: дін де осында, ғылым, білім де осында, әулиешлік те осында. Солай болған ушін бұрынғы еткен ата бабаларымыз бәрі жақсы болып, әулие болып етті», деп қазақ тілінің көне әрі өміршең екендігін ескертип, тілді құрметтеуге, білімді дәрілтеуге шақырады. Ахмет Байтұрсынов: «Әз алдына ел болуға өзінің тілі, әдебиеті бар ел ғана жарай алатындығын біз ұмытпаугамыз тисліз», деп тіл мен сездің құдіретіне көніл белсе, Жусіпбек Аймауытов: «Ана тілін жақсы менгерге алмай тұрып, езге пәндерді түсіну мүмкін емес», деп ана тілінің үлттық маңызы бар қару екенін көрсетеді. М.Әуезов: «Кімдекім қазіргі уақытта ана тілін,

сүтімізben бірге сінеттін ескертиді. Енді бірде Мәшһүр Жусіп: «Хайуан сөз өнері болмаганнан, хайуан болды. Бұ дүние бір қарандылықтай нәрсе. Оны жанды қылатуғын ахбаят сөз. Қәлім хафис: «Өліп қалған көңілді тірі көрір. Сөздің ләззатын адамның жаны ракат алур...», деп сез құдіретіне бас иеді. Мәшһүр Жусіп: «Естігениң ұмытпайтын құлағының тесігі бар, кеудесінің есігі бар, үқпа құлақ жандар болған. Сондай жандардың айтуымен кеудесі хат, естігени жад болған қариялар кейінгіре аузыдан ауыз алып айтумен үлгі-есиет қалдырган» /7/, -деп көне тарихтың сыр-сипатын, шынайы болмыс-бітімін ашып, рухани құндылықтарды терен тануға тырысқан. Мәшһүр-Жусіптің мұрасы гажайып құпия мен сырға, тылсым тазалыққа, ақиқатқа және адалдыққа толы. Ен бастысы ол өміршең. Академик М.Қаратаев та XX ғасырдың

белсенділік танытуда. «Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы» аясында Үкіметтік бағдарламасы қабылданады. Соның негізінде облыс, аудан, ауыл өкімшіліктерінде курстар үйымдастырылып, қыруар шаралар атқарылада. Сондай-ақ Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың биылғы Жолдауында тіл мәселелеріне баса назар аударылды. Дегенмен де алып көсіпорындар мен компаниялар тіл заңын өрсекел бұзуда. Атальмыш заңда заңбұзушыларға байланысты қолданатын шара көрсетілмеген. Қолтеген көсіпорындарда қазқ тілі курстары жоқ. Тіпті мәдениет саласында да айлық немесе жылдық есептерді орыс тілінде сұратқанда, амалсыздан жағамызды үстап, елбасының сездері тек қаралайым халыққа ғана көрек пе екен деп ойлап қаларының анық.

Сарттан оқығаны сарт тіліне еліктеді. Ногайдан оқығаны ногай тіліне еліктеді. Аナン сұратқан орыстан оқығаны орыс тіліне еліктеді. Әзінің жергілікті тілінен айрылып қалды.

Қатын ешқандай, ешкіннен оқыған жоқ. Бұрынғы ескі қазақ тілі қатында қалды. Осы қатын тілін дұрыс білетүғын қазақ жоқ демейін, санаалмаса, нама қалған шығар. «Ана тілі»-дегенін мәнісін-осы.

Әдебиет деген кейінгіге үлгі-өнеге үйрететүғын, ғылым-білім беретүғын, құлық-мінез түзететүғын сез дегені. Рас, бұрынғының өлеңі, жыр, тақпагы-бәрі «әдебиет. Қай-қайсысы болсын, сыртын таңдайды, ішімен, мәнісімен жұмысы жоқ. Егер мәнісін білуші болса, мың кітаптың сезінен бұрынғының айтқан бір аузы сезі асыл.

Бұрынғы шайырлардың бір аузы өлеңінің мәнісін шешіп сейлеп, көп ортасына салғым көлді. Қарқаралы дуанына қараған он екі қазылық Ойтундікте тұрақ-жай қылған Шаншар үрпағы Қаз дауысты Қазыбек немересі Қанай деген бай болыпты. Қалдыбай қожаның өлеңінде бар:

Қазымбеттің баласы -Қанай, Жанай,

Ортаншысы-Атымбай, кенжесі-Анай.

Қара Ұзақ пен Сары Ұзақ, Қарақалпақ Құлтекесін сұраймын әлдеқалай.

Сол Қанай байдың кенжесі Бәзіл деген бай болыпты. Байлығы Арқадағы үштің бірі болыпты. «Ұш Бәзілдің бірі болған Бәзіл»- атанипты. Бәзілдің баласы Жылқыбай Шаншардан шықкан төрт мырзаның бірі болып, «Жылқыбай мырза» атанипты. Нұрбикеде- Балықбай, Айбикеде- Жылқыбай тұстас та болыпты, бастас та болыпты. Екеуі тізе қосып, ел... Қаракесек ішінде Қалдыбай қожа деген ақын қожа болған. Бір аяйнан бір аяғы шолақ, жергілікті ақсақ

